

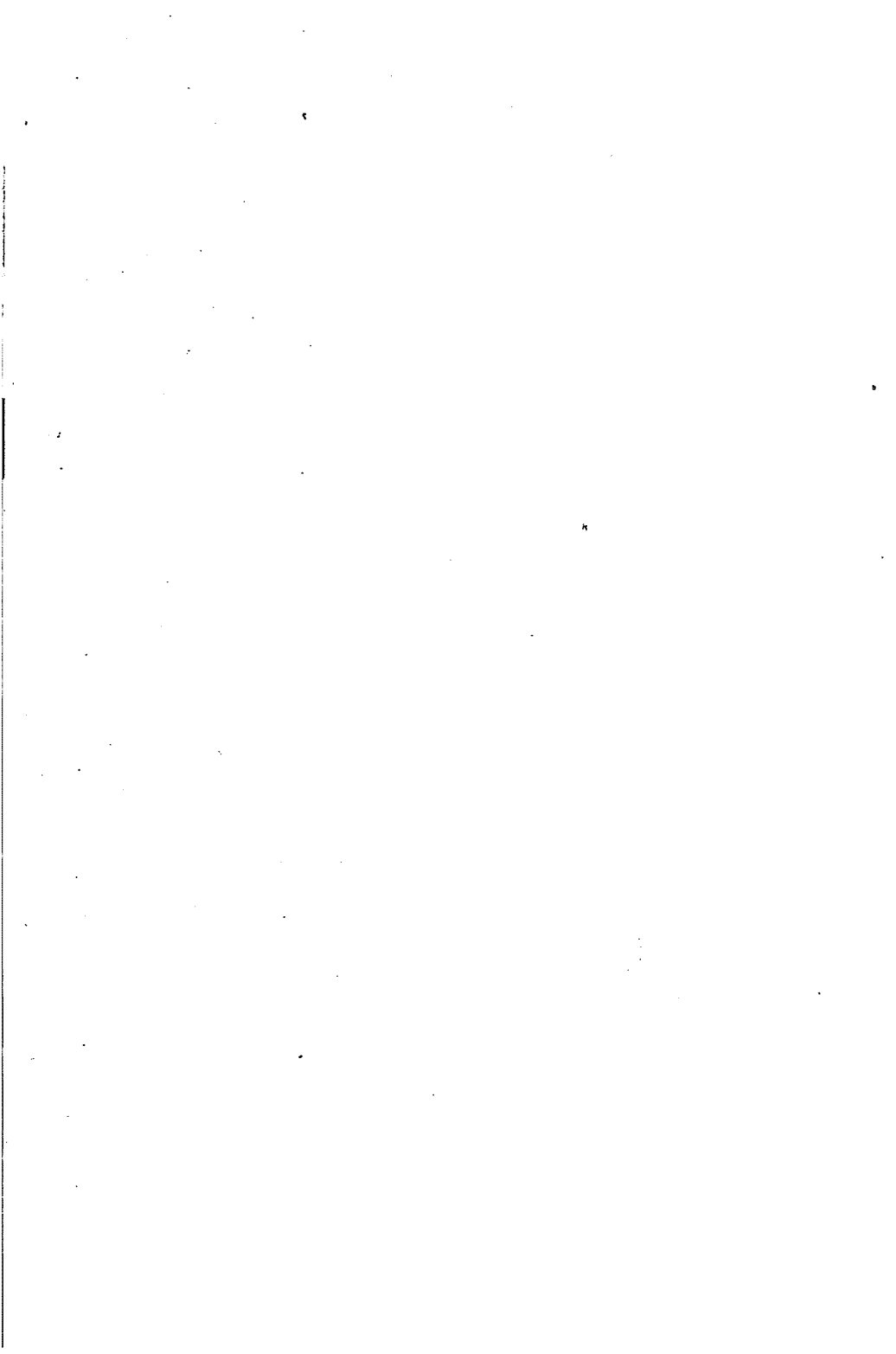
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΘΥΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

**ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ 8ης ΜΑΪΟΥ 2000**

Η ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ ΩΣ ΘΥΜΑ

**ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΘΥΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ**

Αθήνα 2002

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η τρίτη ηλικία ως θύμα και η προστασία της

Νέστορας Ε. Κουράκης
Καθηγητής Εγκληματολογίας
στη Νομική Σχολή Αθηνών

Τα *προβλήματα* που δημιουργεί η τρίτη ηλικία στον ίδιο τον άνθρωπο που τη βιώνει, αλλά και στο περιβάλλον του, είναι γνωστά και έχουν περιγραφεί με έξοχο τρόπο από πληθώρα συγγραφέων: Κυρίως, η μείωση των ψυχοσωματικών δυνάμεων, με επακόλουθο την αίσθηση ότι γίνεται κανείς ανήμπορος, άχρηστος, ετεροσυντήρητος και ανεπιθύμητος για τους άλλους είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά που συνήθως συνοδεύουν το γήρας. Συνακόλουθες είναι και οι παρενέργειες στον χαρακτήρα του ηλικιωμένου. Σύμφωνα τουλάχιστον με τον Αριστοτέλη, οι άνθρωποι αυτής τη ηλικίας, καθώς βλέπουν τις δυνάμεις τους να τους εγκαταλείπουν και το γέρας της ζωής τους να πλησιάζει, γίνονται καχύποπτοι, μικρόψυχοι, φοβητσιάρηδες αλλά και ξεδιάντροποι, φλύαροι, φιλοχρήματοι και γκρινιάρηδες, χωρίς ελπίδες και πάθος (Αριστοτέλη, Ρητορική, σε μτφρ. Ηλία Φ. Ηλιού, Αθήνα: Κέδρος, 984, κεφ. 13, αρ. 1389b, σελ. 186-188 - πρβλ. *Εμμ. Ανδριανάκη*, Η επίδραση της ηλικίας στην εγκληματική παρεκτροπή, Αθήνα Κέντρο Εγκληματολογικών Ερευνών, 1982, σελ. 54). Βέβαια, η διαύγεια του πνεύματος είναι

πολλές φορές μεγάλη έως το τέλος, και, γενικότερα, είναι δυνατόν να παραμείνει κανείς πολύ δραστήριος σε μεγάλη ηλικία (έτσι: *Ώρα Έμκε - Πουλοπούλου*, Έλληνες Ηλικιωμένοι Πολίτες. Παρελθόν, Παρόν & Μέλλον, Αθήνα: Έλλην, 1999, σελ. 26). Γι' αυτό και υπάρχει πληθώρα από παραδείγματα σημαντικών ανθρώπων, που εμφανίζονται ακμαίοι και δημιουργικοί έως τα βαθιά τους γηρατειά: Konrad Adenauer, Charles de Gaulle, Bertrand Russel, Ξενοφών Ζολώτας, Κωνστ. Καλλίας και Χαρίλαος Φλωράκης, για να αρκестούμε μόνο σε ορισμένες σύγχρονες περιπτώσεις τέτοιων ανθρώπων. Από την άλλη, όμως, μεριά, είναι γεγονός ότι η ζωή των ηλικιωμένων είναι, γενικά, δύσκολη και ότι οι δυσκολίες αυτές έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια ακόμη μεγαλύτερες. Κυριότερος λόγος γι' αυτή την εξέλιξη είναι οι αλλαγές στη δομή της σύγχρονης οικογένειας και στη γενικότερη νοοτροπία των σύγχρονων κοινωνιών: Μέσα στο πλαίσιο της πυρηνικής οικογένειας που διαμορφώθηκε και στην Ελλάδα κατά τα μεταπολεμικά χρόνια, με τον άντρα και τη γυναίκα να εργάζονται εκτός κατοικίας, να γεννούν λιγότερα παιδιά και να αισθάνονται λιγότερο αλληλέγγυοι προς τους τρίτους, οι ηλικιωμένοι συγγενείς –παππούδες, γιαγιάδες, θείοι, θείες κ.λπ.– που παλιά αποτελούσαν κομμάτι μιας ευρύτερης οικογένειας (η «Λωξάντρα» τη Μαρίας Ιορδανίδου, αποτελεί εδώ μια χαρακτηριστική περίπτωση), αρχίζουν να νιώθουν περιττοί και να ζητούν στέγη αλλού. Αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης είναι μεταξύ άλλων: Η απομόνωση και το αίσθημα της μοναξιάς που φθάνει ενίοτε έως την κατάθλιψη (ιδίως όταν έχει ήδη χάσει κανείς και τον/την σύντροφό του), η αύξηση του κόστους διαβίωσης (ούτως ή άλλω, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ, οι δημόσιες δαπάνες για την υγεία των ηλικιωμένων είναι 4,3 φορές μεγαλύτερες σε σύγκριση με τις δαπάνες των νεότερων: (εφημ. «Εξουσία» της 3.12.1998, σελ. 26), οι σοβαρότατες δυσχέρειες αυτοσυντήρησης (ιδίως όταν το γήρας συνοδεύεται από προβλήματα σωματικής υγείας και άνοιας), όπως

επίσης και οι κίνδυνοι κακοποίησης ή/και εγκληματικής ενέργειας (όπως δυστυχώς συνέβη με τη γνωστή υπόθεση τη «Εταιρείας Δολοφόνων» κατά τα έτη 1978-1986, πρβλ. σχτ. τα όσα αναφέρονται στη μελέτη μου για το «Οργανωμένο Έγκλημα», περ. «Ποινική Δικαιοσύνη» 1999, 1017-1026: 1021). Είναι, βέβαια, γεγονός ότι σύμφωνα με την έρευνα για τους ηλικιωμένους που διεξήγαγαν με συνεντεύξεις οι Καθηγήτριες Κ.Δ. Σπινέλλη και Ελ. Πιτσιού-Darrough, στην Ελλάδα τουλάχιστον δεν διαπιστώθηκαν παρά ελάχιστα κρούσματα σωματικής κακοποίησης ηλικιωμένων (βλ. Κ.Δ. Σπινέλλη, Προσβολές και Προστασία της Τρίτης Ηλικίας, Αθήνα/Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1981, σελ. 69· ανάλογα στοιχεία προκύπτουν και για το ειδικότερο αδίκημα του βιασμού, τουλάχιστον από την άποψη του αριθμού καταγγελιών στην αστυνομία, που δεν υπερβαίνει το 3,5% για φερόμενα θύματα ηλικίας άνω των 55 ετών: *Αγγ. Τσιγκρή*, Χωρίς συνείδηση. Εγκληματολογική και Νομολογική Προσέγγιση του Βιασμού στην Ελλάδα, Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας, 1998, σελ. 85). Ωστόσο δεν πρέπει να παραγνωρίζεται εδώ ο υψηλός σκοτεινός αριθμός που ενδέχεται να αλλοιώνει την πραγματική στατιστική εικόνα της κακοποίησης ηλικιωμένων, κυρίως ενόψει και της απροθυμίας ή και πρακτικής αδυναμίας αυτών των ανθρώπων να αποκαλύπτουν τις τυχόν επιθέσεις εναντίον τους, όταν μάλιστα αυτές προέρχονται από συγγενικά πρόσωπα, που πιθανόν να τους εκδικηθούν. Επομένως θεωρώ ότι ο κίνδυνος (σοβαρής) θυματοποίησης είναι ιδιαίτερα υψηλός στους ηλικιωμένους, γι' αυτό και επιβάλλεται η όσο το δυνατόν πιο πολύπλευρη και πλήρης προστασία τους.

*

Η *προστασία* αυτή μπορεί εν πρώτοις να γίνεται μέσω νομικών ρυθμίσεων, που αυτή τη στιγμή, παρά τη σχετική πρόβλεψη του Συντάγματος στο άρθρο 21, δεν μπορεί να ληφθεί ότι είναι επαρκείς (π.χ. στο ά. 312 ΠΚ ο νόμος ομιλεί για σωματική βλάβη εις βάρος προσώπου «που δεν μπορεί να υπε-

ρασίσει τον εαυτό του και ο δράστης το έχει στην επιμέλειά του κ.λπ.», ενώ ορθότερο θα ήταν να γίνεται εδώ ευθέως λόγος για άτομα π.χ. άνω των 70 ετών, χωρίς να υπάρχει ανάγκη απόδειξης του πόσο πολύ το υπό συζήτηση άτομο είναι ή όχι «ανυπεράσπιστο», πολύ περισσότερο μάλιστα αφού, όπως ορθά υποστηρίζεται, «σε τούτη την περίπτωση η ηλικία του θύματος δεν ενδιαφέρει»: Α. Μαργαρίτη, Σωματικές Βλάβες. Άρθρα 308-315Α ΠΚ, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1991, σελ. 526, σημ. 47, όπου και περαιτέρω παραπομπές). Γενικά θα ήταν ευχής έργο να υπάρξει, τουλάχιστον στο Ποινικό Δίκαιο, ένα νομικό πλαίσιο για τους ηλικιωμένους αντίστοιχο με εκείνο περί προστασίας των ανηλίκων, αφού και οι δύο αυτές κατηγορίες πληθυσμού, λόγω μειωμένων ψυχοσωματικών δυνάμεων, είναι εξίσου ευάλωτες στις λεκτικές ή/και σωματικές επιθέσεις τρίτων. Ωστόσο, είναι αναμφισβήτητο ότι οι νομικές ρυθμίσεις και ιδίως οι ποινικές δεν μπορούν από μόνες του να δώσουν λύσεις στα προβλήματα, αφού καλούνται ν' αντιμετωπίσουν ακραίες μόνο περιπτώσεις ανθρωπίνων σχέσεων. Η μεγαλύτερη έμφαση θα πρέπει επομένως να δοθεί στην πρόληψη τέτοιων καταστάσεων και στη γενικότερη λήψη μέτρων κοινωνικής πρόνοιας, σύμφωνα και με τι προβλέψεις του ν. 2646/1998 με τίτλο «Ανάπτυξη του Εθνικού Συστήματος Κοινωνικής Φροντίδας» (βλ. το κείμενο του νόμου με την Εισηγητική Έκθεση στο έργο της *Αγλαΐας Ρομπόκου-Καραγιάννη* «Το Δημογραφικό ως το Θεμελιώδες Κοινωνικό Πρόβλημα τη Ελλάδος. Προβληματισμοί στο Άρθρο 21 του Συντάγματος», Αθήνα: Εριφύλη, 2000, σελ. 127 επ.). Ιδίως θα πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να προωθηθούν: Οι δυνατότητες εθελοντικής προσφοράς για βοήθεια σε ηλικιωμένους από νέους ανθρώπους (ακόμη και με επιχορήγηση από το Κράτος), η καλύτερη υγειονομική τους περιθαλψη (π.χ. δυνατότητα να καλούν τον θεράποντα γιατρό στο σπίτι τους με δαπάνη του ασφαλιστικού τους ταμείου), η καλύτερη νοσοκομειακή τους περιθαλψη (χωρίς το σύνθημα σε τέτοιες περιπτώσεις απαραίτητο σκεπτικό ότι

αφού είναι κάποιος γέρος, δεν χρειάζεται να παίρνει στο νοσοκομείο τη θέση ενός νέου αρρώστου), η δημιουργία περισσότερων οίκων ευγηρίας (ίσως και με συμμετοχή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή της Εκκλησίας) που θα καλύπτονται από ασφαλιστικά ταμεία αλλά και που θα ελέγχονται καλύτερα ως προς τον τρόπο λειτουργίας τους, η σύσταση ξενώνων, σταθμών βοήθειας και συνεχούς τηλεφωνικής γραμμής για κακοποιημένα άτομα τρίτης ηλικίας, η δημιουργία νέων Κέντρων Ανοικτής Προστασίας Ηλικιωμένων (ΚΑΠΗ), η διευκόλυνση ανετότερης τραπεζικής δανειοδότησης και ιδιωτικής ασφάλισης των ηλικιωμένων, η ενθάρρυνση (ακόμη και με οικονομικό κίνητρο) της λεγόμενης «γειτονικής συγκατοίκησης» παιδιών και γονέων (δηλ. σε γειτονικές κατοικίες), η αύξηση των συντάξεων και ιδίως εκείνων που αυτή τη στιγμή βρίσκονται στο όριο της φτώχειας (ποσοστό ιδιαίτερα υψηλό, περίπου διπλάσιο εκείνου του γενικού πληθυσμού που και αυτό φθάνει ήδη το 17%). (Μία συνολική εικόνα μέτρων για ηλικιωμένους βλ. και στην εργασία της *Ε.Γ. Μαρκουλάκη*, Κοινωνικοί Παράγοντες και τρίτη ηλικία, στο συλλογικό έργο: Γ.Ν. Χριστοδούλου/Β.Π. Κονταξάκη (επ. έκδ.), *Η Τρίτη Ηλικία*, Αθήνα: εκδ. Βήτα 2000, 237-246: 243 επ.). Δεν είναι ίσως χωρίς σημασία να αναφερθεί εδώ το γεγονός ότι σημαντικοί γνώστες των σχετικών προβλημάτων προειδοποιούν ότι «τα επόμενα χρόνια οι χαμηλοσυνταξιούχοι θα αντιμετωπίσουν δραματικά οικονομικά προβλήματα» (*Κ. Φωτάκης*, στέλεχος της Γενική Διεύθυνσης Απασχόλησης και Κοινωνικής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: εφημ. «Το Βήμα» της 3.11.2000, σελ. Δ36· πρβλ. με το ίδιο πνεύμα και *Πλ. Τήγιο*, ειδικό σύμβουλο του πρωθυπουργού, στο περ. «Οικονομικός Ταχυδρόμος» της 30.10.2000, σελ. 117). Οι δυσοίανες αυτές προοπτικές ενισχύονται άλλωστε από το γεγονός ότι ολοένα και περισσότεροι ηλικιωμένοι, αν και εκτοπίζονται πλέον πολύ νωρίς από την αγορά εργασίας, καταφέρνουν να ζουν επί πολλά χρόνια μετά τη συνταξιοδότησή τους (π.χ. το 1951 οι άνω των 65 ετών αποτε-

λούσαν στην Ελλάδα το 6,8% του πληθυσμού, αλλά το 1991 το 13,7% και το 1997 το 16,8%, δηλ. σήμερα περίπου 1,5 εκατ. ψυχές), ενώ εξάλλου το προσδόκιμο επιβίωσης από 41 έτη κατά τη δεκαετία του '50 έφτασε το 1995 στα 74,6 έτη). Μάλιστα, σύμφωνα με έρευνα της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας Eurostat, οι Έλληνες είναι από τους μακροβιότερους της Ευρωπαϊκής Ένωσης (βλ. *Γιάννη Τούντα*, εφημ. «Έθνος» της 28.8.2000, σελ. 24-25), γεγονός, πάντως, που σε συνδυασμό με τη συνεχιζόμενη υπογεννητικότητα, δημιουργεί για τη χώρα μας ένα σοβαρότατο δημογραφικό πρόβλημα επιβίωσης (βλ. ιδίως τα στοιχεία της Eurostat για το 2000 στην εφημ. «Καθημερινή» της 9.1.2001, σελ. 6, κατά τα οποία για πολλοστή φορά οι γεννήσεις Ελλήνων (9,8%) είναι λιγότερες των θανάτων (9,9% – για το θέμα αυτό βλ. και *Φάνης Πάλλη-Πετραλιά*, *Η Άτεκνη Χώρα*, Δημογραφική Εξέλιξη – Προοπτικές, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1997, όπου και ενδιαφέρουσες προτάσεις για μια αποτελεσματική δημογραφική πολιτική). Αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης είναι οι συντάξεις να γίνονται ολοένα μικρότερες, ώστε να κατανέμονται σε περισσότερα άτομα, αλλά και το ίδιο το ασφαλιστικό μας σύστημα να τίθεται πλέον σε εκρηκτικό κίνδυνο.

Πέρα όμως από τις δυσμενείς οικονομικές συνέπειες που επιφέρει η αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων, οι σοβαρότατες επιπτώσεις αφορούν, πιστεύω, τις ψυχολογικές παρενέργειες, δηλ. το αίσθημα μοναξιάς και απομόνωσης που αισθάνονται οι ηλικιωμένοι λόγω αποδυνάμωσης του συστήματος αλληλεγγύης μεταξύ μελών της ίδιας οικογένειας, αλλά και γενικότερα μεταξύ εκείνων που διαβιώνουν στις σύγχρονες κοινωνίες: Ο ποσοστιαίος αριθμός τους μεγαλώνει κατ' αντίστροφη αναλογία προς το ενδιαφέρον γι' αυτούς του κόσμου και ιδίως των συγγενών τους, οι οποίοι όλο και συχνότερα τους θεωρούν ανεπιθύμητο «βάρος» και κατ' ουσίαν τους εγκαταλείπουν στην τύχη τους. Βέβαια θα ήταν πολύ δύσκολο στη σύγχρονη ωφελμιστική κοινωνία μας να αλλάξει ριζικά η νοοτροπία που υφίσταται σήμερα και που

ευνοεί τις χαλαρές σχέσεις παιδιών με τους γονείς τους, έστω και αν σε άλλους πολιτισμούς, όπως στον αρχαίο περσικό, η κατάσταση ήταν τελείως διαφορετική και η αχαριστία π.χ. των παιδιών προς τους γονείς τιμωρούνταν ως ποινικό αδίκημα (Ξενοφώντος, Κύρου Παιδεία, Α' 2, 7, κατά παραπομπή από Κωνστ. Γαρδίκια, Εγκληματολογία, τ. Α', Αθήναι: Αφοί Τζάκα, 1968, αρ. 26 σημ. 3 και σελ. 42). Εκείνο, ωστόσο που μπορεί να γίνει στο πλαίσιο του εφικτού είναι τουλάχιστον –πέραν των άλλων– να οργανωθούν καλύτερα οι σχέσεις μεταξύ ηλικιωμένων σε επίπεδο συλλογικό και να τους δοθούν περισσότερες δυνατότητες για εργασία, ψυχαγωγία και δημιουργικές δραστηριότητες (π.χ. διακοπές σε εγκαταστάσεις για τρίτη ηλικία), έτσι ώστε σταδιακά να αποτελέσουν μια ανεξάρτητη και αυτοσυντήρητη κοινότητα, χρήσιμη στον εαυτό τους και στους άλλους. Άλλωστε, η ηλικία είναι κυρίως έννοια ψυχολογική και εκείνο που χρειάζονται προπάντων οι ηλικιωμένοι δεν είναι, κατά την άποψή μου, τόσο να στηρίζονται οικονομικά και ψυχολογικά, δίχην ελεημοσύνης, από τους συγγενείς τους, όσο να στηριχθούν οι ίδιοι στα πόδια τους, με δραστηριότητες που θα τους κάνουν να νιώσουν νέοι και δημιουργικοί, ενεργοποιώντας ό,τι θετικό υπάρχει εντός τους. Όπως χαρακτηριστικά επεσήμανε ο Γάλλος συγγραφέας Henri Bordeaux «τίποτε δεν είναι πιο απλό από το να γερνάς νέος. Αρκεί να εργάζεσαι με χαρούμενη διάθεση, δίνοντας όσο το δυνατόν περισσότερο μέρος από την καρδιά σου» (Rien de plus simple que vieillir jeune. Il suffit de travailler dans la joie, tout en donnant le plus possible de son coeur). Με άλλη διατύπωση, που αποτέλεσε και τον τίτλο δισέλιδου δημοσιεύματος της *Αρετής Αθανασίου* στην εφημ. «Τα Νέα» της 14-15.10.2000, σελ. 34-35: «Γερνάνε μόνο οι άνθρωποι που φοβούνται το γήρας!» Ας σημειωθεί, εξάλλου, ότι με τα σημερινά δεδομένα, το ηλικιωμένο ζευγάρι καλείται να ζήσει μια καινούργια φάση ζωής από τον γάμο του τελευταίου παιδιού ως τον θάνατο του ενός των ηλικιωμένων γονέων, που ο μέσος όρος της ανέρχεται

γύρω στα 15 έτη, ενώ παλαιότερα ήταν μόλις 1,5 έτος (*Γ.Μ. Γουρνά*, Ο ηλικιωμένος σ' έναν κόσμο που αλλάζει, στο ήδη αναφερθέν συλλογικό έργο: *Γ.Ν. Χριστοδούλου/Β.Π. Κονταξάκη*, (επ. έκδ.), *Η Τρίτη Ηλικία*, Αθήνα: «Βήτα», 2000, 33-38: 37). Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι με ανάλογο πνεύμα ενισχύονται ήδη τέτοιες δραστηριότητες και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία αφενός χρηματοδοτεί δράσεις πληροφόρησης για ηλικιωμένους και ανταλλαγής μεταξύ οργανισμών των διαφόρων κρατών μελών (Απόφαση Συμβουλίου της 26.8.1992, Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, αριθμ. L 245/43 επ.) και, αφετέρου, έχει οργανώσει από το 1996 ένα Ευρωπαϊκό Δίκτυο για το «Εργατικό Δυναμικό Μεγαλύτερης Ηλικίας», το *Eurowork Age* (βλ. σχτ. πληροφοριακό σημείωμα στην «Καθημερινή» της 3.10.1996, σελ. 28, όπου παρατίθεται και το τηλέφωνο 3461.742 της υπεύθυνης για τα θέματα αυτά *Δρος Ε. Μεσθεναίου*).